

„Tristo è quel discepolo che non avanza il suo maestro”

(Előszó)

Az olvasó a szegedi Irodalomtudományi Doktori Iskola olasz programjának doktorandusz hallgatói által készített tanulmánykötetet tartja kezében. Megjelenését a kutató egyetemi minősítéssel járó külön támogatás tette lehetővé, amely az előbbi három esztendőben a bölcsész professzorok számára is biztosított egy szerény összeget kutatói és kutatásra felkészítő feladataik ellátására.

A könyv mégsem kizárólag „szegedi” műveket tartalmaz. Az olyan kis szak esetében, mint Magyarországon az olasz (és Itáliában a magyar), szükségszerű, hogy az oktatók a saját intézményüknél nagyobb hallgatói körre figyeljenek (ez most öt magyarországi és egy olaszországi tanszéket jelent), hiszen a képzés minden fokán a szakterülettel foglalkozó néhány szakember egymásra van utalva mind az oktatási anyagok összeállításában, mind konferenciák szervezésekor, mind a PhD képzési és bírálati eljárás során. (A szegedi tanszék a hazai italianisztika teljes spektrumának oktatására akkreditálva van.) A célunk azonos: minél mélyebben megismerni az emberiség leghatalmasabb fennmaradt kultúráját és ezt képességeink szerint minél hitelesebben közvetíteni a magyar szellemi valóság felé, kimutatva a kettő kapcsolatrendszerének meghatározó összefüggéseit, szétválaszthatatlanságát. Ez utóbbiban nagy szerepük van a fiatal olasz hungarológusoknak is, akik nem ritkán magyar tanszékek oktatóivá váltak.

Mindazonáltal az itt doktoranduszok vagy friss doktorok által reprezentált műhelyek elmélet, módszer és szemlélet tekintetében eltérnek egymástól, s a kultúra, irodalom jelenségeit sem azonos mélységben kutatják. Az olvasó a tanítványok írásán tapasztalni fogja, hol, milyen elvekkel dolgoznak a képzést irányító szakemberek, mennyire igényesek, s mit tartanak kiemelendőnek, s mit másodlagosnak. A legtermészetesebb dolog, hogy a tudományos pályát választó fiatalok első tematikai és módszertani impulzusaikat szakmai vezetőjüktől kapják. Ezért arra

kértük őket, általában a témavezetőket, hogy ajánlják legjobb doktoranduszai, vagy már doktor tanítványaik kiemelkedő írását, hiszen a disszertáció színvonala is (természetesen a szerzőt kivéve) végső soron az ő felelősségük. Az így kibontakozó kép minőségének a megítélését, részleteiben és egészében, a tudományos közvélekedésre bizzuk.

Néhány lehetséges szempontra azonban szeretnénk felhívni a figyelmet, s ezzel szélesebb összefüggésrendszerbe helyezni vállalkozásunkat. A *kontextualizálás* rendszeres érvelés helyett most részünkről inkább tézisek (ez egyébként illik a PhD-disszertáció műfajához) megállapítását jelenti.

Egyetemünk leghíresebb és egyben egyik legműveltebb profeszszora, a költőnek sem akármilyen Szent-Györgyi Albert sok más mellett, megállapította, hogy a 20. század a közvetlen érzékszervi megismerés lehetőségeit messze meghaladó (röntgensugarak, radioaktivitás, relativitáselmélet stb.) tudomány százada.¹ A korhoz való igazodás szándéka természetesen az irodalomtudományt is jellemezte és jellemzi, de nyelvek és országok szerint különböző módon és intenzitással. Angol, német, francia irodalomelméleti-filozófiai példákat átvéve a magyar az utóbbi évtizedekben erőteljesen elméleti irányt vett, ritkán jutva túl azonban az egyszerű *követésen*.

Az olasz viszont sokkal inkább megmaradt a Benedetto Croce által nagy hatással terjesztett esztétikánál (nálunk is voltak ennek követői), amely a ráció fölötti *intuiciót* és *kifejezést* helyezte vizsgálódása középpontjába. A nápolyi filozófus e szemlélettel írt alapvető történeti műveket az olasz és a világirodalom (Goethe) nagy alakjairól. A hozzá kapcsolódó és őt meghaladni igyekvő („*Tristo è quel discepolo che non avanza il suo maestro*”²) hermeneutikai, majd szemiotikai irányzat, az ún. torinói iskola (Luigi Pareyson, Gianni Vattimo, Umberto Eco) gyakran idézett interpretáció-elmélete mellett a legnagyobb figyelmet az irodalmi műveket történeti környezetbe ágyazó szemléletmód (*storicismo*) kapta. Ez kifejezésre jutott a nagy írókról, költőkről szóló monográfiák;

---

¹ A kérdéskörrel részletesen: Pál József, „Az élet egységétől a tudatformák egyenrangúságáig. Szent-Györgyi Albert aggodalmai háborús időkben” in *Szegedi Egyetemi Tudástár I. Szent-Györgyi Albert szellemi öröksége*, szerk. Újszászi Ilona (Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó, 2014), 201-216.

² Leonardo da Vinci, *Codice Forster III*, f. 66v, 1490. Victoria and Albert Museum, London.

témák, irányzatok, korszakok elemzésének sokszínű gazdagságában. A történetiség előtérben maradásának mutatója az is, hogy teljes és szisztematikusan felépített olasz irodalomtörténetek gazdag választéka áll ma rendelkezésre (nálunk csak a 60-as években írt „Spenót” ilyen), nagyon megkönnyítve az italianisták dolgát.

A PhD hallgatók előtt álló legnagyobb szakmai kihívás az élő és élettelen természet tudományokhoz igazított teljesítménykényszer: lektorált (*peer review*) orgánumokban való publikálás, konferencia-részvétel, hivatkozások stb. A világ felsőoktatási intézményeit rangsorba állító (*ranking*) cégek vagy egyetemek (London, QS, Times Higher Education–Thomson Reuters, THE, Sanghaj, SCImago, Leiden, stb) ezekre alapozzák szakmai értékmeghatározásukat. S csak néhány és átmeneti „engedmény” van (pl. impakt faktor mellőzése egy ideig). A racionalitás, a mennyiségi mérhetőség és ellenőrizhetőség elvét minden tudományterületnek kötelező elfogadnia, ha igényt tart erre a névre. A megjelent tanulmányokra és a rájuk való hivatkozásokra vonatkozó mechanikus számszerűsítés a bírálati eljárásokban részt vevő bölcészek számára is kötelező.

Pedig a különböző tudatformák között lényeges különbségek vannak. A *sciences* kutatása a valóságra vonatkozik, s ez a tény alapvetően meghatározza az alkalmazandó módszereket (ésszerűség, ellenőrizhetőség, ismételhetőség). Az irodalom (*litterae*) lényege, alapvető lételeme viszont az, hogy *fikció* nem maga a valóság, legfeljebb annak utánpótlása. Az alkotó által teremtett új tér és idő koordináták között sajátos, szubjektív oksági rendszer működik. Az irodalmi minőség (*intuición*) független a logikai műveletektől. Ha nem így lenne, akkor produktumai a pszichológia, a szociológia, a jogtudomány, a történelem vagy más tudományág tárgykörébe tartoznának, s *raison d'être*-jüket veszítve föloldódnának bennük.

A felvilágosodás ész-kultuszával, illetve a (kísérleti) tudományok sikeres előretörésével kezdődött a „szókratizmus” (Nietzsche) világhatalma. Ami, mint minden más történelmi jelenség a világban, ahogy létrejött, úgy el is fog múlni. Régebbi korokban árnyaltabb kép bontakozott ki: a teológusok az *ajándékok* között például különválasztották a bölcsességet és a tudományt.³

³ A régi korokban a bölcsesség és a tudomány a Szentlélek külön-külön adománya volt, a hét közül kettő. Még kettő volt még hozzájuk hasonló: az értelem (okosság) és a jó tanács.

Az irodalomtörténész alapvetően másként viszonyul tárgyához, az irodalmi alkotáshoz, amelyben a tapasztalati elem csak mint jel szerepel, mint a természettudós az empirikus valóság részeihez. A bölcsészeti produkciók összehasonlítására vonatkozó mérőrendszer – ha az mások számára is értékelhető és értékelendő akar maradni – nem sérthet bizonyos általános, de nem belőle következő alapelveket, mint például az ésszerűség, a pontos *meghatározás*, az ismétlődően ugyanarra az eredményre jutó *mérhetőség* és az *ellenőrizhetőség* princípiumát. (A kutatás tárgyát illetően nagy bajban lennénk, ha az „irodalmat” vagy a „történelmet” kellene meghatároznunk.) A tudományos és szépirodalmi rendszer közötti leglényegesebb különbség az (erkölcsi) érték közvetítése szempontjából ragadható meg. A kérdést filozófiai és német irodalmi aspektusból legutóbb vizsgáló Bernáth Árpád tanulmányában a következőket írta: „*De mivel a szépirodalomnak van sajátos tartalmi meghatározottsága – Arisztotelész Poétikája óta a szépirodalom tárgya a cselekvő ember – van egy lényeges különbség is a tiszta természettudomány és a cselekvő ember lehetőségeit az irodalmi művek tanulmányozása révén felmérő tudomány között: az utóbbi ugyanis értékeket rendel a cselekvés által létrejövő állapotokhoz*”.⁴

A munka eredményét tartalmazó mű (tanulmány) formális jelentősége ezeken túlmenően attól függ, milyen közegben (milyen kategóriájú folyóiratban), milyen feltételek (lektorálás) teljesülése esetén jelenhet meg. Illetve, a publikálás után milyen a tanulmány néhány éves utóélete (citáció), valamint a szerző egész publikációs tevékenysége (Hirsch-index). Az ilyen módon meghatározott három szám (impakt, hivatkozás, Hirsch-index) lényegében mindent elmond a szakmai produkcióról, amit természetesen az életkorhoz, a szakmában eltöltött időhöz kell viszonyítani. Ezek képezik a döntések objektív (?) alapját az előlépésekkor vagy a pályázatok személyi feltételrendszerének a megítélésekor.

Ilyen alapelveken nyugszik a *Magyar Tudományos Művek Tára* (MTMT) is, ez az első kísérlet arra, hogy az élő és élettelen természettudományok által kialakított rendszert (valamelyest) átalakítva a bölcsész szakmai produkciókat megmérje, egymással számszerű alapon összehasonlíthatóvá tegye. Pozitív következményei mellett, érdemes néhány

⁴ Bernáth Árpád, „Szélgjegyzetek a természettudományos és a művészi megismerés sajátosságaihoz” in *Tudástár 6. Bölcsészettudományok*, szerk. Pál József és Vajda Zoltán (Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó 2014), 15-16.

belső problémára is felhívni a figyelmet. Az egyik a mennyiségi szemlélet uralkodóvá válása, például kevésbé lényegi, inkább divatos, hamar érvényét veszítő, de egy ideig a szakmai közbeszédet meghatározó témák előtérbe kerülése vagy citáció-szövetségek stb. Főleg a hazai tudományos fokozatokkal és címekkel kapcsolatos eljárások során hivatkoznak rá. A bírálók, opponensek és bizottságok lelkiismeretét nem feltétlenül minőségi, hanem gyakran mennyiségi szempontok nyugtatják meg.

Az irodalomtudományra vonatkoztatva a fenti egyszerű és tulajdonképpen ésszerű feltételek nem juthatnak megfelelő módon érvényre, hiszen alkalmazásukkal kizárnánk egyrészt az irodalomhoz közel álló, nem tudományos apparátussal készült esszét (például Szerb Antalét, Babitséit, akik írók és irodalomtörténészek voltak), másrészt eleve le kellene mondanunk arról a – véleményem szerint helyes – értékrendről, amely szerint megjelenési formáját tekintve legelső szakmai teljesítmény az önálló monográfia. Nem pusztán a tudományos, hanem a tudományos és alkotó tevékenység együttes tekintetbe vétele adhatna pontosabb képet egy-egy irodalomtörténész tevékenységének minőségéről.

Követve kollégáink gondolkodásmódját: a monográfia szakmai tekintélyébe, jogaiba való visszaállítása megkövetelné (mint a „kemény” tudományok területén működő, impakt faktorral rendelkező folyóiratoknál) a kiadók szoros értéksorrendbe állítását. Ez azonban már csak azért sem lehetséges, mert egyrészt a kiadók profit- és nem értékorientáltak, másrészt általában sokféle tevékenységet folytatnak. A kiadók „impaktfaktorozása” nemigen oldható meg, helyette a közvélekedés, a jó vagy rossz hírnév marad az irányadó. A könyvek esetében a szakmai lektorálás általában nem szigorú, ha valaki kívülről (nem feltétlenül szakmailag kontrollált módon) biztosítja a kiadás pénzügyi fedezetét, megjelentetik a könyvet; saját forrásból viszont alig, hiszen nem tudják az elkészült művet megfelelő példányszámban eladni. A „nagy bölcsésztermékek” sorát folytathatnánk a kritikai szöveg kiadásával vagy a mások tanulmányait is közlő szerkesztett kiadványokkal. Ez utóbbiak egyébként egyáltalán nem számítanak tudományos alkotásnak, még akkor sem, ha új terület kutatását, új módszer alkalmazását indították el Magyarországon. Jóllehet mindehhez nagy szakmai tudás, nemzetközi tekintély és kapcsolatrendszer volt szükséges. A kötet (fő)szerkesztőjénél nem számol a hivatkozás még akkor sem, ha az az egész kötetre, s nem valamelyik benne szereplő műre vonatkozik.

Még súlyosabb problémát jelent, hogy a *reál* tudománymetria elszakítaná az irodalomtörténetet az irodalomtól, az olvasó közönségtől és általában az érzelmi világtól, amely szakterületünknek elválaszthatatlanul része. Sőt, bizonyos mértékig az egyetemektől is. Az oktatás és kutatás másként válik szét a nagy tudományterületek esetében. Pontosabban, a humán területen nem is nagyon válhat szét, az egyetemi tankönyv, segédanyag, szöveggyűjtemény lehet tudományosként besorolt alkotás.

A lista kategorizálása érzéketlenséget mutat – csak a számunkra legfontosabb példát említjük – két vagy több irodalom, kultúra határán létrejött közvetítő tevékenység, az irodalom népszerűsítésének „tudománya”, illetve a tudományos szöveg esztétikája iránt. A fordítás alapművek esetében jelentős tudományos produkció, amely komoly szakmai felkészültséget igényel. Az európai irodalmi hagyomány „egyesítésének” egyik legnagyobb alkotása, Curtius műve e nehézségek miatt hetven év óta nem jelent meg magyar fordításban, s mivel a sokéves munka sehol sem kerül „elszámolásra”, ezért azok, akik képesek lennének rá (nincsenek sokan), inkább hasznosabb munkába fognak.

A rendszer gyengeségei más területen is nyilvánvalóak. Két kitűnő irodalomtörténész alkotta meg angol és francia nagyszótárunkat. Országgh László és Eckhardt Sándor (folytathatjuk a sort Halász Előddel, Herczeg Gyulával) életművében sokévi munkával elért fontos eredmény volt a szótár, amely egyrészt nagy műveltséget, hozzáértést igényelt, másrészt a minőségi munka hatása, jelentősége a következő generációk számára alapvetően fontos. Akik használják azonban, egy-két kivételtől eltekintve nem hivatkoznak rá.

A másik probléma akkor merül fel, ha az MTMT-t nemzetközi összefüggésbe helyezzük. Nagy baj, hogy az MTMT-nek pusztán magyar alkalmazása lehetséges. A hatalmas munkával összeállított publikációs és citációs jegyzékek gyakorlatilag nem játszanak szerepet a nemzetközi bölcsész tudománymetriában (ez más országok esetében nincs feltétlenül így.)

A pusztán nemzetközi jelentőségre figyelő TTK-s és orvos kutatókkal szemben így szükségszerűen alulértékelődnek a bölcsészek, hiszen nem hoznak annyi nemzetközi elismerést, hasznot (*grantet*), külföldi hallgatót, mint ők. A pályázatokon való alulreprezentáltságunk tovább súlyosbítja a hazai BTK-k helyzetét.

Jóllehet a legjelentősebb felsőoktatási rangsorok többféle szempont szerint és célból készülnek, közös jellemzőjük a tudományos tevékenység minőségének nemzetközi összefüggésben való mérése. Az így meghatározható eredményt valamennyi *ranking* nagy súlyfaktoriall veszi tekintetbe. A tudományos produkció értékelése nem közvetlenül a szerzőtől vagy intézményétől bekért adatok alapján történik. (Gyakran az érdekeltek nem is tudnak róla.) Kiinduló pontjuk valamelyik elismert adatbázis,⁵ amelyekben főleg a minősített folyóiratokban megjelent tanulmányok szerepelnek, míg a monográfiák, kritikai szövegkiadások, tanulmánygyűjtemények csak másodlagos szerepet játszanak bennük.

Az eredmények különbözősége, vagyis valamelyik egyetem sorrendben elfoglalt helye sok esetben attól függ, hogy az adott lista összeállítói melyik adatbázist használták. A magyar nyelvű, vagy Magyarországon szerkesztett, témánk szempontjából kiemelt fontosságú folyóiratok ezekben az adatbázisokban nagyon hiányosan szerepelnek.

Ezen inadekvát feltételrendszer ismeretében szeretnénk publikálási lehetőséget biztosítani összesen húsz fiatal kollégának: magyar italianistáknak, illetve olasz hungarológusoknak. Szegedről heten (közülük egy PhD hallgató a Corvinusszal közös képzésben vesz részt), Rómából és Debrecenből négyen-négyen, az ELTE-ről hárman, a Pázmányról ketten szerepelnek a kötetben. Őket tizenkét magyar és három római témavezető készíti vagy készítette fel. E kiadvánnyal folytatni szeretnénk *A fiatal kutatók és Olaszország* (Szeged, 2008) és *Dal testo alla rete* (Budapest, 2010) kötetek által megalapított hagyományt, ezáltal az önálló hangra váltó tanítványnak teret biztosítva, hogy megelőzze mesterét.

---

⁵ Az általános gyűjtőkörű adatbázisokból (a szakadatbázisok nem adnak átfogó képet egy egyetemről) a kutatás mérése a leginkább azok alkalmasak, amelyek a citációkat is közlik. Ilyen a *Web of Science* az ISI-től és a *Scopus* az Elseviertől. Az előbbi 1975-től közöl adatokat, míg a *Scopus* jó húsz évvel később indult, ennek következtében több „fiatalabb” folyóiratot dolgoz fel. A rangingekeket készítő cégek vagy ezekből választanak, vagy egyéni módszereket is kifejlesztettek. A piacot kétségtelenül az ISI uralja, hisz az ő folyóiratminősítése az impact faktoralapja.

BERNÁTH Árpád. „Szélgjegyzetek a természettudományos és a művészi megismerés sajátosságaihoz” In *Tudástár 6. Bölcsészettudományok*, szerkesztette Pál József és Vajda Zoltán, 15-16. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó, 2014.

DA VINCI, Leonardo. *Codice Forster III*, f. 66v. 1490. Victoria and Albert Museum, London.

PÁL József. „Az élet egységétől a tudatformák egyenrangúságáig. Szent-Györgyi Albert aggodalmai háborús időkben” In *Szegedi Egyetemi Tudástár 1. Szent-Györgyi Albert szellemi öröksége*, szerkesztette Újszászi Ilona, 201—216. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó, 2014.